

NEKI PROBLEMI IZRADE VOJNIH UDŽBENIKA

Potrebe za dobrim vojnim udžbenicima su još uvek velike, a pogotovo u vojnim školama. U prvom redu, to je odraz sve većih i kvalitativno novih zadataka koji se postavljaju upravama, nastavnicima i pitomcima vojnih škola. (Te potrebe, naravno, postoje i u trupi.)

Cilj ovog napisa nije da pruži gotove recepte i uputstva za pisanje udžbenika već da pokrene diskusiju o njima i doprinese njihovoj brznoj i boljoj izradi, podstakne nastavnike da u ovome uzmu veće učešće kako bi se otklonili neki nedostaci u njihovoj izradi, u prvom redu pedagoško-psihološkog karaktera.

Funkcija udžbenika. Udžbenik je u svakoj organizovanoj, pa prema tome i u armijskoj nastavi, jedno od osnovnih sredstava. Njegova funkcija je da pomogne pripadniku JNA da što brže i racionalnije stekne vojnostručno i opšte obrazovanje, osposobi ga za samostalan rad i izvršenje zadataka. Savremeni vojni udžbenik je istovremeno radna knjiga, podsetnik i izvor znanja.

Udžbenikom se koriste i nastavnici i oni koji uče i to pre i u toku izlaganja novih nastavnih sadržaja (korišćenjem zadataka i dopunskih tekstova), za ponavljanje, utvrđivanje gradiva i vežbanja.

Pomoću znalački sačinjenih udžbenika slušaoci, pitomci i vojnici, ne samo da stiču nova znanja već i uče kako treba racionalnije učiti.

Onom ko uči udžbenik olakšava da brže i neposrednije dođe do naučnih istina, a za vanredno i dopisno školovanje on postaje nezamenljivo sredstvo i osnovni izvor znanja.

Sadržaj. Naši udžbenici su raznovrsni. Oni obrađuju široku oblast, počev od vojnostručnih do društvenih problema. Svaki predmet ima svoj poseban sadržaj, a često i način obrade, zavisno od toga kome je namenjen. Sadržaj udžbenika je uglavnom određen nastavnim programom, kako u izboru tako i u dubini obrade građe.

U određivanju sadržaja udžbenika polazi se od vaspitnog i obrazovnog cilja dotičnog predmeta i zadatka škole koji se realizuje kroz plan i program. Ali ono što pritom pričinjava veću teškoću jednom broju autora vojnih udžbenika — jeste izbor činjenica koje će biti tretirane u udžbeniku. Orijehtacija koju daje plan i program, najčešće ima karakter samo opšteg usmeravanja. Od autora zavisi konkretan izbor materijala za obradu. Naravno, oni uvek imaju pred očima, pored programa, i one kojima je udžbenik namenjen i ono što je potrebno da oni nauče. Otuda bi, po svemu, udžbenik iz istog predmeta bio drugačiji za pitomce vojnih akademija, odnosno slušaoce oficirskih škola, od onih za podoficirske škole ili za vojnike.

Prilikom utvrđivanja obima udžbenika neki pisci polaze od godišnjeg fonda časova, odnosno broja časova predviđenog za pojedine

teme, pa obim gradiva podešavaju i sažimaju prema raspoloživom vremenu. Ali sažimanje gradiva ne sme da ide na uštrb kvaliteta i potrebnih znanja. Pored toga, iz vrlo sažetog udžbenika sa velikim brojem činjenica (pogotovo kad se radi o udžbeniku za podoficirske škole ili vojnike), teže se uči nego iz nešto obimnijeg udžbenika sa potrebnim objašnjenjima i primerima. Pisac može dozvoliti sebi slobodu da daje šira znanja, pošto se predviđeni fond časova češće menja, a udžbenik ostaje kao trajnija vrednost.

Posebno je važno da sadržaji naših udžbenika budu ilustrovani interesantnim praktičnim primerima, koji doprinose da se gradivo bolje razume i lakše primeni u praksi. Primeri, inventivno odabrani i vešto ukomponovani u »tkivo« teksta, doprinose povezivanju teorije sa praksom i pomažu rešavanju problema odnosa između uopštenog iskustva (teorije) i konkretnog, praktičnog rada.

Osnovni didaktički zahtevi. Didaktika daje dragocena iskustva za izradu vojnih udžbenika. Poznavanje njenih zahteva i zakonitosti nastavnog procesa jedan je od uslova da se napiše dobar udžbenik.

Pored stručnog obrazovanja, dobar udžbenik pomaže onom koji ga koristi u izgrađivanju osnova naučnog, dijalektičko-materijalističkog pogleda na svet i vaspitava ga u duhu socijalizma.

Od vojnih udžbenika se traži da budu naučni i sistematični. Gradivo se u njima zasniva na činjenicama do kojih je došla nauka u celini i vojna nauka na datom stepenu. Ukoliko se vrše uopštavanja to se izražava u obliku kratko i jasno formulisanih načela, zakona i definicija. Sistematičnost se pak izražava preglednošću, logičnošću i ubedljivošću iznetih stavova. Ona doprinosi da se pažnja usmeri na bitna pitanja i čitalac oslobodi suvišnih lutanja, proizvoljnosti i improvizacije. Naučnost i sistematičnost udžbenika ne znače krutost stavova niti robovanje normama, već doprinose da se čitaocima prezentira ono što je sada priznato i važeće, ne zatvarajući pri tome njihove vidike za dalji napredak nauke i vojne misli.

Dobar udžbenik doprinosi i razvijanju patriotizma, humanizma i proleterskog internacionalizma, a njegova idejnost je nenametljivo utkana u osnovno gradivo.

Naredni zahtev piscu je da udžbenik bude blizak i razumljiv onome za koga je pisan. Pored sadržaja, ovaj zahtev se odnosi i na način izlaganja, kao i na celokupnu strukturu i tehničku opremu udžbenika. Neprilagođenost udžbenika može da se javi ako je na previsokom nivou, kada udžbenik postaje nerazumljiv ili teško shvatljiv, i na preniskom, kada se čitaocu ne daju nova znanja. U oba slučaja rezultati su isti — brzo zamaranje, razočaranje i napuštanje udžbenika, a ponekad dolazi i do težih psiholoških posledica koje se ogledaju u izgrađivanju negativnih, odbojnih stavova prema dotičnom predmetu, pa čak i prema školovanju i učenju uopšte.

Dobar udžbenik podstiče na rad, razvija aktivnost i nastavnika i onih koji uče. Nastavnike podstiče na one oblike rada kojima se više angažuju obučavani. Ovo se postiže kad u udžbeniku ima primera iz te oblasti, kad ima zadataka za rešavanje, vežbi, ako je na kraju teme priložena literatura za šira i dopunska izučavanja i sl. Pored toga, udž-

benik treba tako da je napisan da podstiče na učenje sa razumevanjem, da se uči smisao i suština gradiva, a izbegava »bubanje« od koga nema velike koristi. Dobar udžbenik za pitomce upućuje na individualni rad, na lična posmatranja, sakupljanja dokumentacije, samostalno korišćenje drugih izvora znanja i donošenje pravilnih zaključaka.

Zahtev za većim angažovanjem obučavanih od posebnog je značaja za udžbenike koji su namenjeni za vanredno i dopisno školovanje, za rad na seminarima i sl. Udžbenik u takvim uslovima poprima i supstituiše aktivirajuću ulogu nastavnika.

Za udžbenik je važno da povezuje teoriju sa praksom. Dobar udžbenik je u neku ruku spona, most između ove dve oblasti. Teorijske postavke, definicije i norme se daju da osvetle praksu i omoguće da bude manje grešaka u praktičnom radu. Svrha vojnog školovanja i obučavanja je baš prenošenje naučnog na praktični rad u miru i izvršavanje zadatka u ratu. Otuda se kroz udžbenike teži da se ovi što više upućuju na praksu, bilo da se radi o predmetima vojnog karaktera ili društvenim naukama. Ovo se naročito uspešno postiže odgovarajućom strukturom i sadržajem udžbenika, uz stalnu prisutnu svest autora da udžbenik nije naučno delo, već prvenstveno radna knjiga.

Pored didaktike i metodika svakog pojedinog nastavnog predmeta daje takođe korisne savete za koncepciju i kompoziciju udžbenika. Bez oslonca na metodiku pojedinog predmeta piscu je posao oko realizacije udžbenika znatno otežan. To, razume se, još više aktuelizira problem načina izrade za sve predmete u našim vojnim školama.

Tipovi udžbenika. U školskoj praksi sreće se više tipova udžbenika. Mnogi autori, u želji da ih srede u neke sisteme, daju svoje klasifikacije. Među njima ima dosta neslaganja, u pogledu obima i u sadržaju pojmova o udžbeničkim tipovima. Prema onima koji stavljaju akcent na didaktički princip aktivnosti, udžbenici se dele na: klasični, radni i kombinovani tip.

Klasični tip udžbenika saopštava čitaocu gotove činjenice, a od njega samo traži da ih zapamti i kasnije reprodukuje. Argumentacija je logično određena i zaključci izvedeni i jasno izloženi. U produžetku udžbenika se obično nalaze pitanja i zadaci, kao i objašnjenja stručnih izraza. Ovaj tip udžbenika bi eventualno mogao biti primenjen u podsetnicima i priručnicima za vojnike, mada je korisno podsetiti se na tvrdnju mnogih autora da ovi udžbenici nedovoljno podstiču na samostalan rad.

Radni tip udžbenika prenosi težište poglavito na samostalan, individualan, ali ne zanemaruje ni kolektivni rad. Tekstovi su grupisani po nastavnim jedinicama sa priložima i uputstvima za rad. U ovom tipu udžbenika poklanja se mnogo više pažnje posmatranju i mišljenju. Obučavanom se prezentira konkretno i upućuje se da samostalno, inductivnim načinom, donosi zaključke. Pri tome se od onog koji uči traži mnogo inicijative i dosta truda da bi uočio bitno.

Kombinovani tip udžbenika pokušava da iskoristi dobre strane klasičnog i radnog tipa. Najčešće se u ovakvim udžbenicima većina nastavnih jedinica sastoji iz jednog dela koji omogućuje veoma konkretan rad i drugog dela koji se sastoji, kao i u klasičnom tipu udžbenika, od

autorovog izlaganja. I u ovim udžbenicima su predviđena vežbanja, čiji je cilj da omoguće onom koji uči da učvrsti stečena znanja.

Mnogi pedagozi i andragozi ističu da se u nastavnoj praksi udžbenici kombinovanog tipa pokazuju najpodesnijim, a neki od njih tvrde da oni omogućavaju najuspešnije prilagođavanje raznim nivoima obučavanih.

Kompozicija i struktura. Vrednost udžbenika u velikoj meri zavisi od rasporeda predviđenog gradiva. Savremeni udžbenici obično imaju ove delove: 1. uvod, 2. centralni udžbenički deo, sa ilustrativnim i dokumentacionim materijalom, 3. dopunski tekst, 4. izvod (rezime) i, na kraju, literatura i rečnik. Naravno, da ovaj red nemaju svi udžbenici niti je obavezan za sve.

Na početku izlaganja gradiva obično se daje kratak uvod u kojem se ukazuje na suštinu i značaj onoga što će se izlagati i ističu utvrđene zakonitosti i odnosi u vezi s materijom o kojoj će se govoriti. Uvod je naročito koristan kad se radi o udžbenicima namenjenim izučavanju društvenih nauka. U nekim udžbenicima se umesto uvoda koriste »prethodna pitanja«, sa dokumentacionim materijalima (izvornim tekstom, slikama, itd.) koji može da posluži nastavniku za osvežavanje predznanja obučavanih i njihovom bržem uvođenju u novo gradivo. U vojnim udžbenicima uz uvodni deo može se dati i predgovor, najčešće namenjen nastavnicima, u kome se izlaže koncepcija i principi na osnovu kojih je sačinjen udžbenik.

Centralni deo udžbenika je težišni deo gradiva. U izlaganju ovog dela ide se određenim redom, bez preskakanja i digresija. Poželjno je da tekst ne bude dugačak, već sažet, sa dovoljnim brojem primera i analogija.

Bitni momenti ovog dela, odnosno nove celine, ističu se naslovima i podnaslovima. Time se postiže raščlanjavanje nastavnog gradiva i izražava suština svakog užeg dela, a istovremeno poboljšava izlaganje, racionalizuje učenje i povećava njegova efikasnost. Sem toga, valja istaći da podnaslovi iz jedne iste teme označavaju u izvesnom smislu ono što je u temi posebno u odnosu na opšte.

Pasusi koji se nižu pod određenim naslovima i podnaslovima imaju logično raspoređene sastavne delove. Što je jasniji i logičniji unutrašnji raspored jednog pasusa, što misli skladnije teku to je lakše i trajnije pamćenje toga gradiva. Nedorečenost, konfuznost i kontradikcije otežavaju, a često i onemogućavaju učenje.

Ilustracije nisu nikakav dekorativni dodatak udžbeniku, već sastavni deo teksta i jedan od važnih elemenata dobre obrade gradiva. Seme, planovi, karte, skice, grafikoni, dijagrami, slike i drugi materijali osvetljavaju građu na poseban, živ i očigledan način, »usecaju« se dublje nego reči i trajnije ostaju u pamćenju čitalaca. Uz ilustracije se daju i legende koje, pored objašnjenja, ukazuju čitaocu i na detalje na koje bi trebalo da obrati veću pažnju u radu.

Dokumentacioni materijal omogućava nastavniku da produbljuje svoja predavanja u skladu sa sposobnostima obučavanih, daje mogućnosti za potpunije stručno usavršavanje, opšte obrazovanje i razvijanje kritičkog mišljenja. I uz njega je potrebno dati jasne legende. On se sa-

stoji od odlomaka nekih autentičnih tekstova, reprodukcije autentičnih dokumenata, preglednih statističkih podataka, tabela i sl.

Dopunski tekst koji upotpunjava znanje obučavanih, nadovezuje se na centralni udžbenički deo i daje obaveštenja koja nisu data u osnovnom tekstu. Takva obaveštenja mogu biti data i kroz primere iz prakse koji konkretizuju teorijske postavke, što je posebno važno za armijske udžbenike.

U svakom nastavnom predmetu ima važnijih pitanja koja treba više istaći da bi se bolje upamtila. Izvodi treba ovome da pomognu, jer, pored ostalog, oni omogućavaju da se uspešnije zapamti opšta struktura građe — celine tema i predmeta.

Pored izvoda, u završnom delu vojnih udžbenika mogu se dati i rekapitulacije — pregledi, u kojima se rezimira celokupna građa. Valja napomenuti da ima pedagoga i psihologa koji su protiv davanja izvoda u udžbenicima, smatrajući da se time obučavani lišavaju veoma korisne aktivnosti u učenju, tj. da oni sami prave izvode a ponekog mogu da orijentišu da uči samo iz ovih izvoda. Zbog svega toga mi se čini da ih nije celishodno davati u svim našim udžbenicima. Oni mogu da budu korisni u udžbenicima društvenih nauka.

U savremenim udžbenicima, na kraju, radi šireg informisanja, daje se popis literature koja tretira problem što se proučava. Ovo može biti vrlo korisno, pod uslovom da se pri izboru izvorne literature ne ide suviše u širinu, tj. ne navodi mnogo, jer to može destimulativno da deluje, naročito na početnika.

Savremeni udžbenici imaju i rečnik u kome su objašnjeni nepoznati stručni pojmovi, termini i strane reči. U nekim udžbenicima se ova objašnjenja daju posle obrade svake teme.

Stil i jezik. Stil i jezik takođe doprinose vrednosti udžbenika. Jezgrovit i živ stil povećava vrednost udžbenika, čini ga privlačnim i lakše razumljivim, dok suvoparan, pravilski stil stvara nezainteresovanost, a često i dosadu.

Konciznost treba da odlikuje vojne udžbenike. Rasprisanost, preopširnost i nepotrebno detaljisanje dovode do zamaranja i odvratanja pažnje čitalaca od bitnih momenata u izlaganju pisca. No, valja biti oprezan i u toj sažetosti ne preterati, jer, kao što je već rečeno napred, i to može dovesti do težeg razumevanja teksta. Lep stil podstiče na učenje i ulaganje napora, razvija inicijativu i uvod: čitaoca u naučni način pristupanja vojnoj i društvenoj problematici.

Vrednosti udžbenika umnogome doprinosi jasan i razumljiv jezik koji privlači čitaoca. Udžbenik ima zadatak da obogati terminologiju onih koji uče, pa se zato i ne mogu izbeći stručni termini. Ali, s druge strane, poželjno je izbegavati, pogotovu u udžbenicima za podoficirske škole i vojnike, suvišnu upotrebu stranih reči, pogotovo ako imamo naše reči i izraze.

Predugačke rečenice su teže shvatljive, a previše kratke daju utisak iskidanosti teksta, te razdražuju i zamaraju čitaoca.

Nepovezanost misli, rečenica i pasusa oduzima tekstu sugestivnost i stvara teškoće pri zapamćivanju. Zato se vodi računa o tome da prelazi između pojedinih rečenica i pasusa budu logični i da su misli povezane i čine celinu.

I ovde još jednom valja istaći činjenicu da zahtevi stila i jezika ne mogu biti jednoobrazno primenjeni u svim vojnim udžbenicima. Pored razlika, zavisno od toga kome je udžbenik namenjen, važnu ulogu u tome ima i već pomenuti karakter predmeta. Drugaćijim stilom i jezikom se pišu vojnostručni udžbenici, a drugačije oni koji su namenjeni izučavanju društvenih nauka. Pa i među pojedinim vojnim predmetima zavisno od njihovog sadržaja, pojavljuju se mnoge specifičnosti, koje uslovljavaju razlike u načinu obrade građe. To, uostalom, važi — kao što je već ranije istaknuto — u dobroj meri i za ostale zahteve o kojima se govori u ovom napisu.

Psihološki, estetski i tehnički zahtevi. Već je istaknuto da udžbenik treba da privuče čitaoca da ga rado uzme u ruke. Pored sadržaja, stila i jezika, tome će mnogo doprineti i tehnička opremljenost udžbenika. Sem spoljašnje strane i ilustracija, na čitaoca utiče i format knjige,¹ kvalitet hartije i vrsta slova. Mnogi autori, na osnovu eksperimenata, ističu da oblik slova treba da bude jednostavan, oštih kontura i tamne boje.² Manje naprezanje vida izazivaju jednostubačni tekstovi od dvo-stubačnih, te se ovi poslednji izbegavaju u udžbenicima.

Naslovi i podnaslovi su uočljiviji. Lakše se pamte i psihološki bolje izdvajaju celine teksta ako oko njih (iznad i ispod) ima više beline. Naslovi su redovno krupniji i crniji od osnovnog teksta udžbenika. Značajne činjenice u tekstu se ističu kurzivnim slovima, crnim ili špacionirano.³ Međutim, ima psihologa koji tvrde da primena kurziva, masnih i velikih slova i špacioniranje ima i nedostataka, s obzirom na to što doprinose bržem zamaranju čitalaca. Stoga oni preporučuju da se u upotrebi ovih slova ne preteruje.

Živost i privlačnost teksta, po mišljenju mnogih pedagoga i psihologa, može se postići i upotrebom tzv. »mešanog sloga«, tj. upotrebom raznih tipova i vrsta slova. Ovakav »mešani slog«, razumno korišćen, doprinosi preglednosti udžbenika i omogućava da se različito istaknu pojedini delovi teksta, odvajajući pri tom bitno od nebitnog. To privlači pažnju čitalaca na izvesne delove teksta i pomaže im da ga brže uoče i lakše zapamte. Značajniji delovi teksta ističu se i crvenim slovima, štampanjem na obojenoj stranici, podvlačenje teksta tankim linijama, uokvirivanjem polucrnim, crnim i crvenim ili uopšte obojenim linijama.

Kvalitet papira je takođe od velikog značaja za dobru čitljivost udžbenika. Poželjan je fini, bezdrvni papir, ali ne i jako beli, sjajan ili satiniran. Bolji je matirani, diskretno žućkasti papir, kod koga ne dolazi do refleksa, te se oči manje zamaraju.

Za vid je značajno da slova i štamparski rad uopšte budu čisti, bez razlivanja, polovičnog otiska i štamparskih grešaka.

¹ U pogledu formata brojni psihološki eksperimenti pokazuju da je za čitaoca najpogodniji format 17×24 (tzv. »B« format), a da je najoptimalnija širina sloga oko 105 mm, pošto ona najmanje zamara.

² Razmak između redova trebalo bi da bude za jednu visinu slova; u sporrednim dopunskim tekstovima razmak između redova treba da bude najmanje 2,5 mm. Da bi tekst bio jasniji (čitljiviji) poželjno je da širina slova bude 2/3 do 3/4 od visine slova. Razmak između slova treba da bude najmanje 0,5 mm, a razmak između reči najmanje 2 do 3 mm.

³ Špacionirani slog je isto toliko uočljiv koliko i crna slova.

Za spoljni izgled knjige su zainteresovani i pisci udžbenika i izdavač. Pisac ne može da bude ravnodušan, on je čak i dužan da se interesuje za sve tehničko-estetske probleme, jer njihovo uspešno rešavanje doprinosi uspehu udžbenika. Povez, korice, vrsta hartije, format knjige, izbor slova i dužina redova, vrsta naslova, razmak između redova, veličina margina, odnos teksta prema ilustracijama — sve su to problemi koje zajednički rešavaju pisac udžbenika i izdavač.

Ilustrovanje teksta može biti u crnobeloj tehnici ili u koloru. Ilustrovanje u koloru (mada poskupljuje izradu) naročito je poželjno kod skica, šema, preseka (profila) i sličnog ilustrativnog materijala. Ono, ne samo da veoma mnogo podiže estetsku vrednost udžbenika već i doprinosi lakšem snalaženju i shvatanju datog materijala (dejstvo naših i neprijateljskih snaga, dinamika borbenih dejstava, izdvajanje pojedinih delova u celini, naročito kod ilustracija preseka oružja, borbenih tehnika, sprava i tehničkih sredstava itd.).

Nije nikakvo otkriće tvrditi da je za pisanje udžbenika potrebno solidno poznavanje materije o kojoj se piše, a zatim pedagogije i psihologije. Potreban je i smisao za pisanje, mada se on razvija radom. Zato je poželjno stvoriti potrebne uslove: vreme i materijalne mogućnosti starešinama koji imaju dosta znanja iz svoje struke i određen smisao za pisanje, da bi se što više tome posvetili. Samo kolektivnim i ličnim naporima može se doći do dobrog udžbenika i autora koji će stručno i »zanatski« korektno obavljati svoj posao.

Kada ovo ističemo, nipošto ne plediramo za nekakvu stalnu »profesiju« pisaca vojnih udžbenika gde bi se odabrani stručnjaci bavili samo tim poslom. Naprotiv, od takvog izdvajanja stručnjaka za pisanje udžbenika imalo bi se više štete no koristi, jer bi to dovelo do njihovog otuđivanja od nastavne i armijske prakse, kao i do kancelarijsko-kabinetnog tretiranja naše bogate armijske i društvene stvarnosti. Najracionalnije bi bilo autore potražiti, u prvom redu, među nastavnicima vojnih škola i drugim praktičarima nastavnog procesa koji najneposrednije osećaju puls i ritam nastave i koji u kontaktu sa slušaocima, pitomcima i vojnicima najbolje mogu da osete šta, koliko i kako treba dati onome koga obučavaju. Razume se da i druge iskusne i stručne starešine mogu veoma uspešno da rade na pripremi udžbenika, pod pretpostavkom da ne prekidaju svoj konatkt sa praksom i ljudima za koje pišu.

Obezbeđujući stručnim starešinama vreme za pisanje, uz povremeno aktivno učešće u nastavi, najviše se može doprineti njihovom pripremanju i usavršavanju u ovom poslu.

Vezano sa tim je i pitanje istraživačkog rada. Ne može se sačiniti dobar udžbenik bez sistematskog izučavanja materije o kojoj se piše, bez praksom proverenih postavki i teoretskog uobličavanja iskustva. Kada prilike dozvoljavaju, eksperimentalna metoda, naročito njena varijanta »paralelnih grupa«, može da bude od nesumnjive koristi u radu. Prethodna upotreba jednog udžbenika na pravilno izabranom uzorku i to u našim vojnim školama, omogućila bi da se dobiju mnogi podaci i od slušalaca i od nastavnika, pri čemu bi bila veoma korisna stručna mišljenja, sugestije i kritike ovih poslednjih. Rezultati ispitivanja u radu sa slušaocima odgovorili bi na mnoga pitanja, izuzetno

važnih za uspeh udžbenika kao što su: kako ga slušaoci primaju i psihološki doživljavaju, da li je razumljiv i prilagođen njihovom nivou, da li je interesantan za njih i šta u njemu treba menjati, koliko razvija njihovu aktivnost, itd. Ovi podaci o udžbeniku ne mogu bazirati na impresijama i goloj empiriji nastavnika — izvođača, već moraju biti naučno fundirani, a to znači: dobijeni egzaktnijim metodama.

Sve ovo skupa još više ističe potrebu povezivanja teoretskog u udžbeniku sa živom praksom nastavnika — izvođača, u sintezi koja je ostvarljiva u uslovima gde su pisci udžbenika ujedno i praktičari i istraživači nastavnog procesa.

Srodno ovim pitanjima je i ono koje se odnosi na broj učesnika u pisanju udžbenika. Ima pedagoga koji smatraju da kvalitetan udžbenik teško može da izradi jedan, ma koliko darovit pojedinac — stručnjak. Zato oni smatraju da izrada udžbenika treba da bude delo ekipe stručnjaka,⁴ čija bi se saradnja zasnivala na zajednički izrađenoj koncepciji udžbenika i konkretizovanim radnim zadacima svakom pojedincu.

Da li će se ići na individualni ili grupni rad pri pisanju vojnog udžbenika, zavisice od karaktera udžbenika, širine oblasti koju on zahvata i drugih činilaca. A u svakom slučaju i pojedincu — piscu je neophodna saradnja pedagoga (andragoga), psihologa, lektora, korektora, stručnih recenzenata i tehničkih stručnjaka. Ovde bismo posebno istakli ulogu stručnih recenzenata, koji stručno ocenjuju dok je udžbenik još u rukopisu i kad se završi. Njihova uloga je naročito korisna ako među njima bude i teoretičara i praktičara dotičnog predmeta i ako ostvaruju saradnju sa autorom u toku čitavog rada na udžbeniku.

Sve u svemu rad na vojnom udžbeniku, kao i svakom drugom, prvenstveno je obrazovno-vaspitni rad. Pisci udžbenika obavljaju posao vaspitača, a ne posao naučnog radnika, oni pišu udžbenik, a ne naučno delo.

Stručnost starešine — pisca za ovaj predmet je neophodna, ali ne i jedino potrebna. Pored didaktičko-metodičkih znanja i sposobnosti za pisanje, pisac udžbenika treba još da bude motivisan za ovaj posao, da ga voli i da stvori sebi vremena za rad koji nije ni lak ni jednostavan.

Odnos udžbenika i nastave je recipročan: kvalitetan vojni udžbenik doprinosi podizanju nivoa nastave, ali istovremeno i njegov kvalitet zavisi od nivoa nastave. Moglo bi se zato reći da od raspoloživih udžbenika, uz druga nastavna sredstva, umnogome zavisi sama fizionomija nastave, njena struktura i krajnji ishod.

U našim armijskim uslovima računamo s tim da će udžbenici još dugo biti osnovni instrument za obučavanje vojnih lica. To još više akcentira ozbiljnost problema njihove izrade, naročito u onim oblastima, gde se u njima izrazito oskudeva.

Potpukovnik
Dimitrije DRŽAJIĆ

⁴ Nasuprot ovakvom shvatanju, postoje i mišljenja da ekipni rad ima i niz ozbiljnih slabosti.